

Píše Lukáš Holeček

(E*forum, 20. 01. 2021)

Historické edice nemusí vznikat pouze jako pietní připomínka nějaké osobnosti nebo spláčet pomyslňý „dluh“ historického opomenutí či domnělé nespravedlnosti. Edice často pracným shromážděním mnoha rozptýlených textů vytváří novou kvalitu, otevírá další perspektivy a prohlubuje poznání. Nejvyšší metou takových edičních počinů je, když se „staré“ texty ukážou jako stále inspirativní a živé. Tak je tomu i u nového svazku edice Duch a tvar, výběru z **Kritického díla Rudolfa Černého** (2020), který uspořádal Ladislav Soldán a redigovala Milena Vojtková.

Jméno literárního kritika Rudolfa Černého (1905–1979) na rozdíl od jeho jmenovce, romanisty Václava Černého, nepatřilo k příliš frekventovaným. Svou příslušností k okruhu spirituálně zaměřených autorů nesl Černý jejich dějinný osud, poznamenaný dvěma osudovými roky 1939 a 1948. Černého kritické dílo bylo (ne vždy s respektem) posuzováno ve vztahu ke „známějším“ jménům jeho nejbližších kolegů a přátel – především Miloši Dvořákovi a Bedřichu Fučíkovi. Záslouhou Ladislava Soldána se nyní potvrdilo, že odkaz Rudolfa Černého vedle nich sebevědomě obstojí, že má svou vlastní hodnotu a význam. Jak se to však přihodilo, že se právě Černý ocitl spíše stranou pozornosti?

O životě Rudolfa Černého již podali zasvěcené svědectví zejména Bedřich Fučík a Zdeněk Rotrekl – Fučík v intimně laděném medailonu v knize *Čtrnáctero zastavení* (1992, 2016), Rotrekl v životopisném portrétu v knize *Skryté tváře* (2005). A protože měl Černý silnou vazbu ke svému spolužákovi z dob vysokoškolských studií, překladateli Aloysi Skoumalovi, je mu věnována patřičná pozornost i ve skoumalovské monografii Dagmar Blümlové (2005, 2016) a drobné střípky je možné nalézat i jinde, třeba v článku Marie Voříškové *Bloudění s básníkem (Lidová demokracie 24, 1968, č. 172, 23. 6., s. 5)*, věnovaném okolnostem jednoho z posledních setkání přátel (Čep, Černý, Damborský, Frynta, Fučík, Zahradníček).

Černý patří ke kulturní paměti Vysočiny (narodil se v roce 1905 v Lažínkách u Moravských Budějovic), resp. k „moravskému staroříšskému a tasovskému okruhu“, jak jej zařadil Ladislav Soldán v hesle v *Lexikonu české literatury* (sv. 4/II, U–Ž, 2008, s. 1890–1891). Ačkoliv se v Černého životním příběhu objevují rozličná místa (Vídeň, Banská Štiavnica, Český Těšín, Michalovce, Košice...), kde buď strávil část svých studijních let, nebo zde působil jako učitel, na Vysočinu se vracel a po roce 1938 zde již zůstal natrvalo. Pro Černého kritické dílo jsou rozhodující léta na pražské filozofické fakultě (1924–1929), kde studoval němčinu, francouzštinu a filozofii. Za studií navázal přátelské vazby se Skoumalem, Fučíkem, Čepem, Zavadou a dalšími.

Trvalá sounáležitost s tímto intelektuálním kruhem se pak odrazila v jeho účasti na založení časopisu *Tvar*, publikování v *Akordu*, *Listech pro umění a kritiku* a po válce ve *Vyšehradu* nebo v *Lidové demokracii*.

Již tady si lze povšimnout prvních, byť povrchních odlišností Černého publikačního angažmá. Černý nikdy nebyl redaktorem, který by z referentské povinnosti musel věnovat pozornost celému spektru dobové knižní produkce a psát tak o dílech, která by jej osobně nijak neoslovovala. Navíc do roku 1938 působil mimo centrum kulturního dění, protože osm let vyučoval na reálném gymnáziu v Košicích, takže ve vztahu k časopisům pracoval na dálku, korespondenčně. Změnu přinesl až Černého návrat na Vysočinu, kdy se od roku 1939 uplatnil jako redaktor a kmenový spolupracovník v *Akordu*, kde publikoval nejintenzivněji. Jistá specifika Černého redakčního fungování osobitě přiblížil Bedřich Fučík: „Kdykoli jsi u něho objednal článek na aktuální téma, výsledek mohl být trojí: buď odmítl vůbec, protože právě hloubal nad nějakou záhadou života a nesměl být rušen; nebo poslal místo článku původní prózu, o níž ještě bude řeč; anebo zaslal žádanou studii obratem, jako by ji měl připravenou v šuplíku, když se potřeba redaktorská strefila do jeho okamžitého rozpoložení, což ovšem byla náhoda zcela nevyzpytatelná“ (2016, s. 370).

I to je důvod, proč se Černého psaní o literatuře odlišuje od Dvořákova, Strakošova nebo Fučíkova; ti literaturu přece jen posuzovali více „literárněkriticky“. Černý se nezajímal o to, jak dílo zařadit v mikrokosmu literatury, a ke svému předmětu přistupoval mnohem svobodněji, spontánněji, jako esejista, kterého zajímá v první řadě „život“ a způsob, jakým literární/umělecké dílo rozšiřuje možnosti poznání, čím život je a jak se v díle uplatňují základní etické hodnoty. I když bývá zcela samozřejmě řazen mezi kritiky „katolické orientace“, v jeho esejích katolictví málokdy vystupuje explicitně (tak jako například u Timothea Vodičky nebo Alberta Vyskočila). A pokud se tak stane, vždy to má svůj důvod. Tak je tomu třeba v eseji *Básník a filosof F. X. Šalda*, kde Černý prostřednictvím málo známého Šaldova článku z roku 1918, věnovaného vyloučení katolického vyučování ze školních osnov, pozoruhodně odkryl novou interpretační dimenzi Šaldova kritického typu.

V Černého člancích můžeme vysledovat, že k literatuře přistupoval z hlediska estetiky, etiky a sporadicky i výchovy (i když jeho články o pedagogice na rozdíl od editora nepovažují za nějak zásadní těžiště Černého odkazu). Pokud bychom měli zmínit alespoň několik jmen, k nimž se Černý vztahoval jako literární kritik, pak by to byli Otakar Hostinský, František X. Šalda, Jan Mukařovský a zejména Ladislav Klíma. Černého kritický slovník („slovo“, „tvar“, „idea“, „život“, „duch“) sice vycházel z novotomismu, což korespondovalo s obecnými literárněkritickými trendy v *Tvaru* i *Akordu*, kde novotomismus patřil k hlavním interpretačním nástrojům, ale nebyl uplatňován nijak rigidně. Typickým příkladem jsou v tomto směru Černého statě *Slovo jako prostředek a cíl*, *O prostoru Demlova díla* nebo *Romány o životě*. Všude se Černý zabývá tím, jak básník a jeho dílo poznávají skutečnost skrze „slovo“, které se v tvůrčím aktu odpoutává od bezprostřední reality a zapojuje se do metafyzického řádu, k duševnímu životu.

To všechno Černý sledoval jak v recenzích, tak i rozsáhlejších statích, z nichž editor podstatnou část zařadil do knižního výboru. Kratší recenze Černý věnoval hlavně překladové literatuře, sám se ostatně překladatelství věnoval a přeložil třeba román Stefana Zweiga *Dobrodružství života* (č. 1931, s O. F. Bablerem a E. Hostovským). Obsáhlejší stati jsou věnovány dílům Jana Čepa, Jakuba Demla, Egona Hostovského, Františka Křeliny, Jana Zahradníčka a Viléma Závady. Stať *O románech Karla Poláčka* ukazuje také ironickou polohu Černého kriticismu, protože právě Poláčkovy romány pro něj představovaly typ bezpodstatné literatury, která se omezuje pouze na to, „co je vidět a slyšet“, která věří, že „neexistují problémy“, a svůj úkol si redukuje na plytké „rozdávání anekdot“. Černého soud byl možná přísný, ale vzhledem k celku jeho díla naprosto logický. Autor, který vycházel z přesvědčení, že „umění je boj proti [...] zevšeobecňování a všednosti věcí“ (s. 136), nemohl psát jinak.

Zásadovost a poctivost kritických soudů Rudolfa Černého se po roce 1945 začala konfrontovat s všeobecnou politickou demagogií, lží a manipulací. Na situaci reagoval ve statích jako *Cesta literatury k lidu*, glose *Ke sjezdu Syndikátu českých spisovatelů* nebo v polemické obraně Jakuba Demla proti demagogickým odsudkům nastupující garnitury. Černý precizně a často ironicky analyzoval nesmyslnost snah podřizovat umění ideologii v souladu s hesly „budovatelství“ a „pokroku“, protože „lid není nějaké sociologické schéma, skládá se z živých lidí, a jenom živý zájem autora pro svou věc jej dovede spojit s lidem“ (s. 218). I když ještě v roce 1948 stihl vydat svůj překlad manifestu personalismu *Místo pro člověka* (č. 1948) francouzského filozofa a křesťanského socialisty Emmanuela Mouniera, všechny neblahé předpovědi budoucího vývoje se záhy potvrdily a zapříčinily také Černého odmlčení a faktický konec veřejného publikování, které bylo v samizdatu už pouze příležitostné. V padesátých a šedesátých letech tedy Černý skutečně veřejně nepublikoval, s výjimkou překladu knihy Stefana Andrese *Velký příběh Bible* (č. 1969).

Zásluhou neúnavné ediční činnosti Ladislava Soldána máme po svazcích věnovaných Miloši Dvořákovi a Janu Strakošovi další cennou knihu z dějin českého kritického myšlení. Avšak některé pochybnosti tu přece jenom jsou, nedávno se jim už také věnoval Jiří Flaišman. Jak je u edice Duch a tvar zvykem, závěrečný doslov nahrazuje literárněhistorické ukotvení textů i absenci věcných edičních poznámek. Jistě to má své pragmatické důvody, avšak u méně známého autora, jakým je právě Černý, se ukazují limity tohoto řešení - na více místech by bylo třeba zasadit text/pasáž do souvislostí. Pokud například Černý v roce 1948 naráží na předválečné (!) umělecké koncepce Karla Teigehe a zjevně je považuje za obdobu tehdejší komunistické kulturní politiky, pak je třeba na takové hledisko (a věcnou nepřesnost) upozornit. Soldán tak činí pouze oklikou, když v doslovu konstatuje Černého „ne vždy přesný výklad společenských poměrů“ po válce.

Personální bibliografie Rudolfa Černého je poměrně skromná, zahrnuje jen cca osm desítek položek, takže by se nabízelo představit jeho dílo v co největší úplnosti, jak se toho dotkl také Jiří Flaišman. Tuto jedinečnou příležitost však editor ne zcela využil.

Zatímco absence některých glos z *Tvaru* a *Národní obnovy* není nijak zásadní, otazník se již objevuje u volby (ne)zařazených recenzí (zbylo jich okolo dvanácti) a stranou zůstalo několik, z mého pohledu zásadních Černého statí: esej *Splendid isolation* (*Tvar* 3, 1929, č. 2-3, s. 101-104), věnovaný filozofii Ladislava Klímy, k němuž se Černý často vztahoval; studii *Improvizace o poměru dokumentů a uměleckého díla* (*Listy pro umění a kritiku* 3, 1935, č. 8, s. 225-231), v níž se Černý zabýval autorskými deníky, zápisníky, dopisy a jejich vztahem k umění; studii *Tradice postav Jana Čepa* (*Listy pro umění a kritiku* 3, 1935, č. 17, s. 513-517), která představuje významnou reflexi Čepovy prózy, a nakonec Černého článek *Studium jako stavba*, věnovaný Josefu Florianovi (ve vzpomínkovém čísle *Akordu* /7, 1941-1942, č. 7, s. 264-266/), kde autor vzdal poctu osobnosti, jež byla nejen jeho krajanem, ale i důležitým duchovním průvodcem. S těmito statěmi by edice byla skutečně „téměř kompletní“.

Když Fučík označil Černého za „radostného kontemplátora“ (2016, s. 371), poměrně trefně tím vystihl hlavní rys Černého kritického typu. Je nesmírně občerstvující sledovat v jeho textech rozvíjení ústřední myšlenky-problému, pokládání zásadních otázek a systematické nalézání cest k odpovědím. Rudolf Černý se k literatuře obracel jako ryzí filozof, ač amatér, a ukazoval jednu z možností, proč může být podstatné zabývat se uměním a literaturou – prostě proto, že nám poskytují zcela zásadní a potřebnou sebereflexi toho, kým jsme. V tom je jeho dílo inspirující dodnes.

Rudolf Černý: *Kritické dílo. Texty z let 1928-1970*. Uspořádal a doslov napsal Ladislav Soldán. Edice Duch a tvar; sv. 11. Praha: Jan Majcher - Cherm, 2020, 293 s.

www.ipsl.cz